

ОКСАНА САРАХМАН, ОКСАНА ВОЛКОВА

Методика проведення аудиту карткових операцій комерційних банків

Потужні фінансові і політичні явища останніх років призвели до серйозних випробувань банків України на міцність. Нині банківська діяльність великою мірою залежить від використання нових технологій ведення бізнесу, зокрема у сфері платіжних карток.

Залежно від використовуваних методичних підходів до оцінювання економічної ефективності здійснення операцій банків з платіжними картками характеризується результативність цих операцій та визначається доцільність розширення сегментів ринку платіжних карток. З урахуванням цього чітко виокремилась проблема опрацювання методики аналізу і аудиту ефективності цих операцій, що дозволить оцінити ресурсомісткість, трудомісткість операцій та обсяги інвестицій на впровадження нових карткових продуктів і технологій. Це вимагає комплексного, системного підходу до використання методів економічного аналізу і аудиту у даній сфері¹.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в науковій літературі цією проблемою займалися вітчизняні і зарубіжні макроекономісти та банківські науковці Т.Я.Андрейків, О.Д.Вовчак, М.А.Вознюк, Р.Р. Коцовська, А.С.Савченко, Т.С.Сможенко, А.Г. Чумаков, Г.Є. Шпаргало, Д.Хамфрі, Б.Д.Самерс, Д.Шеппард, Д.Шоенмейкер, П.Ангеліні, А.Грінспан.

Значний вплив на становлення і розвиток теоретико-методологічних основ аналізу і аудиту діяльності банків на ринку платіжних карток мають дослідження таких учених, як М.І.Баканова, О.В.Васюренка, О.І. Скаска, О.І.Кіреєва, В.П.Бондара, А.В.Головача, М.П.Денисенка, Л.М.Кіндрацької, В.Б.Кириленка, В.І. Ричаківської, В.С. Рудницького, К.Є.Раєвського, Г.П. Табачук та ін.

Ефективність операцій з платіжними картками є відносним виразом ефекту від здійснення операцій з платіжними картками, пов'язаним зі здат-

---

¹ Фастовець Є.О. Пластикові картки у сучасному суспільстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sworld.com.ua/konfer29/287.pdf

ністю банку формулювати власні цілі з урахуванням зовнішніх і внутрішніх умов функціонування та забезпечувати їх досягнення шляхом використання соціально спрямованих інструментів за встановленого співвідношення витрат і результатів.

Аналізуючи дані, подані Національним банком України, щодо статистики розвитку платіжних карток на українському ринку, було визначено наступні факти: безперечним лідером на ринку платіжних карток України є ПАТ КБ «ПриватБанк». Станом на 01.10.2015 обіг карток цього банку склав 29 974 227 шт. (Що складає 48% від загального обігу платіжних карток на українському ринку). Також варто звернути увагу на різницю між кількістю карток, що є в обігу, та кількістю карток, що дійсно використовуються клієнтами банку (тобто є активними). У випадку «ПриватБанку» доля активних карток у загальному обігу карток банку складає 53,5%. Наочний приклад співвідношення активних карток найбільших банків України до обігу платіжних карток в цілому ми можемо розглянути у таблиці 1².

Аналізуючи статистику Національного банку України (НБУ) за 2014 та 2015 роки, ми бачимо тенденцію до зменшення кількості платіжних карток в обігу деяких українських банків. За даними НБУ кількість карток, що є у активному використанні зменшилась на 5% (865 602 штуки). Можливими причинами такого зменшення, є те, що більшість українців все ще воліють використовувати платіжні картки для зняття готівкових коштів у банкоматах та зниження використання кредитних карток громадянами України³.

Таблиця 1. Дані у розрізі банків-членів платіжних систем щодо кількості платіжних карток станом на 1.10.2015 та 1.10.2014

Назва банку	Станом на 1.10.2015		Станом на 1.10.2014		Абсолютне відхилення (активних одиниць)	Відносне відхилення (активних карток)
	Платіжних карток в обігу (одиниць)	Платіжних карток активних (одиниць)	Платіжних карток в обігу (одиниць)	Платіжних карток активних (одиниць)		
ПАТ КБ „Приват-банк”	29 974 227	16 039 421	30 730 368	16 905 023	-865 602	0,95
АТ „Ощад-банк”	10 036 377	3 977 236	12 591 214	2 489 779	14 87 457	1,60

² Офіційний сайт Національного Банку України – www.bank.gov.ua.

³ Там само.

АТ „Райффайзен Банк Аваль”	4 274 873	2 045 034	4 137 016	2 609 570	-564 536	0,78
ПАТ „ПУМБ”	2 077 904	677 811	1 548 685	652 653	25 158	1,04
АТ „УкрСиббанк”	2 057 664	1 026 598	1 964 254	1 004 543	22 055	1,02
Інші банки	13 391 979	6 431 819	18 782 880	9 535 089	-3 103 270	0,67
Усього	61 813 024	30 197 919	69 754 417	33 196 657	-2 998 738	0,91

У зв'язку з скороченням кількості платіжних карток в обігу банків, та з тим, що багато банків у цілях економії змушені закривати свої відділення, виникає необхідність у зменшенні кількості банкоматів та платіжних терміналів, що обслуговують платіжні картки.

На наш погляд важливим напрямом для банківських установ щодо ефективності операцій з платіжними картками є детальний аудит цих операцій який повинен проводитися за декількома етапами.

Першим етапом є складання програми аудиту. Тут вказується мета аудиту (наприклад, встановити дотримання вимог чинного законодавства та внутрішніх положень банку при веденні операцій з банківськими платіжними картками (БПК), дохідність/збитковість операцій з БПК, повноту та своєчасність виконання рекомендацій щодо усунення недоліків тощо); об'єкт аудиту (наприклад, організація роботи по здійсненню операцій по пластикових картках); період аудиту; термін перевірки; керівник аудиторської групи. Крім цього, висвітлюється перелік питань, що підлягають перевірці та перелік аудиторських процедур за планом аудиту.

На другому етапі відділ внутрішнього аудиту складає програму (наприклад: оформлення, видачі та обслуговування дебетної корпоративної платіжної картки юридичній особі) для детального розгляду операцій працівниками, де вказують послідовність здійснення операцій (згідно нормативного матеріалу).

Програма складається з декількох частин: оформлення документів та відкриття карткового рахунку, отримання картки, поповнення картрахунку або списання з картрахунку, закриття картрахунку. Відповідно до кожного з цих підрозділів розписується зміст операції.

Третім етапом проведення аудиторської перевірки є складання аудиторського звіту, який складається з таких розділів: мета перевірки, опис ауди-

торського підходу, обсяги та межі аудиторської перевірки, а також дається опис всіх питань по розділах в програмі⁴.

В аудиторському звіті після кожного розділу аудитори визначають рівень ризику і подають свої рекомендації за підсумками аудиторської перевірки. Всі ці документи затверджуються підписом і печаткою керуючого банку.

Для проведення аналізу роботи банку з платіжними картками аудитору необхідно запросити книгу реєстрації відкритих внутрішньобанківських рахунків, примірники договорів про випуск БПК, журнал реєстрації договорів. Перевіряється, чи дотримувався банк законодавчо-нормативних актів Національного банку України при роботі з платіжними картками.

Карткові рахунки, що відкриваються банками прирівняні до поточних рахунків. Тому, при проведенні перевірки аудитору необхідно звернути увагу на законність відкриття карткового рахунку, правильність оформлення юридичної справи клієнта – власника БПК.

При проведенні аудиторської перевірки аудитору слід враховувати не менше двох чинників. Перши чинник дозволяє використання корпоративних БПК міжнародних платіжних систем, відкритих у грошовій одиниці України (для оплати товарів (послуг), придбаних для власних потреб на території України, для витрат на відрядження, представницькі цілі відповідно до чинного законодавства України. Контроль за цільовим використанням коштів з корпоративних картрахунків покладається на власників рахунків. Другий чинник враховує те, що для корпоративних БПК міжнародних платіжних систем відкритих в іноземній валюті, дозволяється здійснювати ті ж операції, що і за картрахунками відкритими у національній валюті, за виключенням здійснення оплати договорів, що здійснюються від імені резидентів та представництв юридичних осіб-нерезидентів⁵.

Дотримання цих вимог аудитор здійснює на підставі перевірки виписок за корпоративним картковим рахунком. У даній виписці повинні бути відображені всі операції, що були здійснені держателями корпоративних БПК, з зазначенням: дати здійснення операції, виду операції, суми операції, коду валюти операції та курсу (за умови здійснення операції не у валюті карткового рахунку).

У випадку виявлення порушень правил користування БПК їх власниками, аудитору необхідно з'ясувати, які заходи були вжиті банком за виявленими порушеннями. Якщо заходів не вживалось, це свідчить про недостатній рівень контролю з боку відповідальних працівників банку за операціями, що здійснюються клієнтами.

⁴ Внутрішній аудит у банку: навч. посібник / О.М. Сарахман, О.І. Скаско, О.Д.Вовчак, О.К.Волкова.-К.: УБС НБУ, 2015. –239 с.

⁵ Там само.

При проведенні перевірки операцій пов'язаних із видачею готівки за БПК, аудитору необхідно звернути увагу на те, що здійснювати авторизацію в іноземній валюті при проведенні операції видачі готівкової іноземної валюти за допомогою БПК міжнародних платіжних систем дозволяється лише: за власними БПК уповноваженого банку (якщо картахунок відкрито в іноземній валюті), за БПК нерезидентів України, які емітовані банками-нерезидентами. У всіх інших випадках видача готівки за БПК здійснюється національній валюті України.

Перевірка дотримання цих вимог здійснюється на підставі сліпів, при цьому сліп має містити наступну інформацію: назву держателя БПК, тип БПК, банк-емітент, номер БПК, паспортні дані власника БПК, валюту, в якій здійснювалась авторизація картки (національна/іноземна), код авторизації, сума до видачі, сума отриманої комісійної винагороди, загальна сума авторизації, підпис власника БПК та відповідального працівника, а також інформацію з кліше банку який здійснив авторизацію. Належним чином оформлений сліп є підставою для оформлення видаткових касових документів.

Якщо авторизація картки здійснювалась за допомогою РО8-терміналу, то в касових документах зберігається другий екземпляр чека (квитанції), роздрукованого РО8-терміналом, що містить інформацію про власника БПК, загальну суму операції, номер БПК, підпис власника, код авторизації та час здійснення операції. Зазначений чек є підставою для оформлення видаткових касових документів⁶.

Якщо видача готівки по БПК здійснювалась касиром пункту обміну іноземної валюти, аудитору необхідно перевірити, чи оформлюються окремо касиром грошові аванси для здійснення операцій з видачі готівки за БПК, та чи відображені такі операції у документах, що роздруковуються при закритті дня касиром. Разом з тим, аудитору необхідно встановити, чи існує наказ по банку про призначення осіб, відповідальних за роботу з клієнтами по банківських платіжних картках.

Перевірці також підлягають електронні анкети картодержателів. При цьому контролюється тотожність інформації, вказаної в електронній анкеті та в договорі, укладеному з клієнтом. Кількість відправлених електронних анкет повинна бути рівною кількості укладених договорів. По картахунках корпоративних БПК необхідно встановити, чи наявні повідомлення в податкову адміністрацію про відкриття юридичною особою корпоративного карткового рахунку. Перевіряється чи зареєстровані в «Журналі реєстрації анкет на отримання БПК» всі наявні анкети, що надані клієнтами.

⁶ Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджене постановою Правління НБУ від 19.04.2005 № 137 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.

Окрім цього, аудитор у необхідності встановити кількість поточних рахунків, що були відкриті банком на ім'я картодержателів для забезпечення останніми розрахунків по БПК (поповнення картрахунку, погашення кредиту).

При перевірці відкриття карткових рахунків та рахунків гарантійного депозиту аудитор у необхідності звернути увагу на наявність в головному банку електронних анкет, надісланих філіями, тотожність вказаних у них даних із даними ОДБ, наявність розпорядження про відкриття рахунків та відправку інформації про персоналізацію БПК та генерацію ПІН-коду до процесингового центру.

Аудитор перевіряє фактичну кількість наявних пластикових заготовок на виготовлення БПК із кількістю, що вказана у заявці на отримання заготовок та із кількістю, що вказана у видатковому позабалансовому ордері, а також чи зберігаються отримані заготовки на виготовлення БПК та виготовлені БПК в сейфі. Встановлюються особи, що мають доступ до місця зберігання заготовок та карток, здійснюється звірка цих осіб із переліком, визначеним наказом.

Перевірці підлягають і реєстри на кількість та суму використаних бланків суворої звітності та взірці із фактичною наявністю бланків, що обліковуються в підзвіті відповідального працівника, реєстри на кількість та суму виготовлених цінностей та взірці із фактичною наявністю виготовлених БПК, що знаходяться в підзвіті відповідального працівника, реєстри на кількість та суму зіпсованих виготовлених цінностей та взірці із фактичною кількістю зіпсованих при виготовленні БПК⁷.

При перевірці операцій з видачі виготовлених БПК клієнтам-держателям БПК, аудитор у необхідності встановити наступне: здійснення оплати клієнтом за виготовлення БПК та річне обслуговування (як по фізичних, так і по юридичних особах); наявність оформлення юридичною особою-власником корпоративного картрахунку доручення на отримання корпоративної БПК на кожного держателя окремо; наявність в банку «Розписки про отримання БПК та ПІН-конверту з ПІН –кодом» та тотожність підписів на розписці із зразками підписів клієнтів; наявність відмітки, зробленої відповідальним виконавцем у справі клієнта про дату видачі БПК та ПІН-конверта; внесення операції видачі БПК і ПІН-конверту до звіту операційного дня.

Особливу увагу аудитор у необхідності звернути на повноту, своєчасність та правильність відображення в обліку операцій, що пов'язані із використанням власником БПК коштів за рахунок встановленого ліміту кредитування. При цьому аудитор перевіряє: своєчасність відкриття позичкового

⁷ Правила бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України: Затверджене постановою Правління НБУ від 8.04.2005 № 123 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.

рахунку картодержателю, у випадку використання останнім кредитних коштів; стан моніторингу своєчасності погашення картодержателем заборгованості по кредиту, в терміни, обумовлені договором; повноту та правильність нарахування відсотків за користування кредитними коштами; погашення заборгованості за рахунок гарантійного депозиту у випадку допущення картодержателем прострочки погашення кредиту та відсотків за ним; правильність та своєчасність нарахування відсотків по гарантійному забезпеченню, наданому клієнтом.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Головною задачею методики аудиту ефективності системи платіжних карток є одержання відповіді на основні питання, що хвилюють насамперед керівників, які приймають рішення щодо використання виділених ресурсів на комплексні програми. До питань такого характеру можна віднести: терміни окупності дорогого устаткування, які накладні витрати несе банк на зміст апарату по роботі з платіжними картками і служб, що забезпечують ці операції (інкасація, каса, бухгалтерія); які витрати йдуть на забезпечення процесингу платежів, підтримку ліній зв'язку і кореспондентських відносин; у скільки обходиться комплектація тієї або іншої обладнаної торговельної точки або місця установки банкомату; у якому варіанті і на яких умовах можливо працювати з конкретним клієнтом або іншим банком.

Загалом, операції з платіжними картками потребують значних інвестицій, обсяг яких залежить від випуску безпосередньо карток, від засобів обробки інформації, від технічної та технологічної інфраструктури, від затратомістських методів контролю за обладнанням і операціями. По суті цей вид бізнесу вимагає найбільших вкладень з усіх сфер банківського бізнесу.

Анотація

В статті проаналізовано сучасний стан організації і функціонування банків в платіжній системі на основі пластикових карток, а також досліджено проблеми і перспективи у проведенні аудиту операцій з платіжними картками, як основної інформаційної бази прийняття управлінських рішень у процесі побудови стратегії розвитку діяльності банків на картковому ринку.

Ключові слова: банківська справа, аудит, платіжна картка, стратегія розвитку банку.

Streszczenie

Badania transakcji kartowych banków komercyjnych

W artykule przeanalizowano aktualny stan organizacji i funkcjonowania banków w systemie płatniczym opartym na kartach płatniczych. Omówiono problemy i perspektywy dla transakcji kartami płatniczymi, jako głównych decyzji dotyczących zarządzania bazą informacji w budowaniu strategii rozwoju banków.

Słowa kluczowe: analiza bankowa, audyt, karty płatnicze, strategia banku.

Summary

Method of audit of commercial banks card transactions

The article analyzes the current state of the organization and functioning of banks in the payment system based on plastic cards, as well as the problems of and prospects for auditing transactions with payment cards, as the main information base management decisions in building the development strategy of the banks in the card market.

Key words: bank analysis, audit, payment card program.